

MALMÖ HÖGSKOLA

ISSN 1652-7224 ::: Publicerad den 3 maj 2006
Utskriftsvänlig pdf-fil

Sveriges in- och utrikespolitiska hållning under andra världskriget har blivit föremål för omfattande forskning och ingående kritiska analyser, alltsedan krigsslutet, faktiskt. En aspekt som tidigare inte berörts i någon större omfattning är den svenska idrottens position och roll under krigsåren, och dess utveckling under och efter kriget. Den svenska "neutraliteten", som ju var bekväm på många sätt, var också bekväm ur ett idrottsligt perspektiv; svenska idrottare kunde delta i tävlingar en bra bit in i krigsåren, och svenskarnas frihet från aktiv krigföring fick effekter för Sverige som idrottsnation under lång tid. Nu föreligger en idrottshistorisk studie som tar upp just denna period i svensk, och svensk idrotts, historia, Johnny Wijks *Idrott, krig och nationell gemenskap: Om riksmarscher, fältsport och Gunder Hägg-feber*. Den norske idrottshistorikern Matti Goksøyr har läst Wijks bok för idrottsforum.orgs räkning, och i en lång och grundlig recension redovisar han sina intryck och reflektioner.

Men andre kriget eller streiket, drev svenskene idrett som aldri før...

Matti Goksøyr

Norges idrettshøgskole

Johnny Wijk

**Idrott, krig och nationell
gemenskap: Om riksmarscher,
fältsport och Gunder Hägg-feber**

359 sidor, inb., ill.

Stehag: Brutus Östlings Bokförlag
Symposion 2005

ISBN 91-7139-722-1

Johnny Wijk har skrevet en interessant bok om et tema som kanskje er et kommende interessefelt for flere; forholdet idrett – krig. Disse to ordene har da også betegnende nok fått størrelse typer på omslaget. Utgangspunktet for Wijks bok er 2.verdenskrig og rollen idrett, både breddeidrett og toppidrett, og andre idrettsrelaterte fenomen spilte i det som i Sverige blir kalt "beredskapsåren". Forfatteren går særlig inn på det nasjonale fellesskap som ble skapt gjennom idrett under krigen, for eksempel det faktum at i de første krigsårene økte interessen for nye former for breddeidrett dramatisk, og at denne interessen gikk på tvers av tidligere skiller med hensyn til alder, yrke og kjønn. Det svenske idrettslivet fikk med andre ord et nytt preg, som forfatteren har oppsummert med undertittelen "Om riksmarscher, fältsport och Gunder Hägg-feber".

Siden boken tar opp nasjonale temaer, er det kanskje tillatt å nevne at førsteinntrykket for en utenlandsk leser er typisk svensk; grundig og skikkelig, forfatteren gir leseren en seriøs for-forståelse av hva han har tenkt å gjøre

gjennom grundige innledninger om teori, metode og forskningssituasjon. Til og med gjengangeren "Hvad er idrott för något?" finnes i denne boken. Det betyr imidlertid ikke at innholdet i resten av boken er noen gjenganger. Tvert imot er dette en bok som setter på plass en del ting.

Boken handler om det flere av oss oppfatter som typisk svenske temaer; folkhemmet, nøytraliteten under krigen, "dansbane-eländet" og et sterkt idrettsliv, både når det gjelder bredde og topp. Det gjøres på en historisk kontekstuell og faglig skikkelig måte, forfatteren har pløyet arkiver og lest masser av aviser og tidsskrift, og gjør boken til interessant lesning også for ikke-svensker. For en leser med et slikt utgangspunkt er det fristende å anlegge et komparativt perspektiv på lesingen. Idretten i de nordiske landene har nemlig vidt forskjellige erfaringer og måter å takle forholdene under krigen på, noe Wijk så vidt er inne på mot slutten av boken. Det gjør også den svenske historien til noe helt spesielt.

Sverige var som kjent, ulikt sine nordiske brødre, politisk nøytralt under 2.verdenskrig. Landet ble ikke okkupert, som Danmark og Norge. Det opplevde ikke krig på egen jord og tap av store arealer, som Finland. I Sverige kunne livet gå videre, men heller ikke helt som normalt. Beredskapsårene skapte et samfunnsklima som gjorde årene fra 1939 til 1945 til noe helt spesielt. Men det slo ut på ulike måter. Nye aktivitetsformer, preget av tiden, vokste fram. Den tradisjonelle konkurranseidretten fikk imidlertid fortsette som før, delvis ulikt det som skjedde i Danmark og Finland, og helt ulikt det som skjedde i Norge. Under krigen spilte Sverige vennskapslandskamper i fotball mot Tyskland og andre land så lenge det var motstandere å oppdrive. Svenske skiløpere reiste til "u-politiske" internasjonale konkurranser i sentral-Europas vintersportsland Italia og Tyskland, noe blant andre Leif Yttergren skriver om i sin siste bok ("I och or spår" 2005). Særlig den svenske deltakelsen i ski-VM i Cortina, Italia i 1941 ble mektig upopulær i Norge. Den fortsatte nasjonale og internasjonale aktiviteten gjorde svensk idrett på 1940-tallet til noe helt særskilt. Sverige ble en stormakt i en rekke idretter, og skaffet seg et forsprang som etablerte landet som den uovertrufne nordiske storebror i de følgende år. I friidrett hadde landet mellomdistanseløpere; Arne Andersson og framfor alt Gunder Hägg. Hägg satte i løpet av sommeren 1942 ikke mindre enn ti verdensrekorder. I langrennssporet var Nils "Mora-Nisse" Karlsson en fryktet motstander. I fotball, som Wijk ikke skriver særlig om, ble landet olympisk mester i 1948, og begynte en gedigen eksport av fotballspillere til Italia.

I nabolandene ble de svenske bragdene under krigen mottatt med blandet entusiasme. Men i Sverige ble Gunder Hägg "nasjonalidol", "svensk hjälte" og megastjerne. Som Peter Dahlén også har vært inne på i sin bok om Radiosporten ("Från Vasaloppet till Sportextra" 1999) innebar "Häggfebern" et markant oppsving i svensk radiolytting, med folketomme gater når Hägg løp. Dette skriver Wijk godt om, men innen han kommer så langt, har boken vært innom en rekke andre ting som var viktige deler av idretten og kroppskulturen under "beredskapsåren".

Det begynte med feltsporten, skriver Wijk. Etter starten på den finske vinterkrigen, økte interessen for folkelig fysisk aktivitet i beredskapsøyemed. Samtidig var "fosterländsk lojalitetsanda" noe en forsøkte å fremme på ulike måter fra samfunnstoppene. Prinser og høye militære sto i spissen for den nye idretten feltsport, som kan minne om folkelige skiturer, med varierende vanskelighetsgrad, og friluftsliv ispedd kunnskap og øvelser i å klare seg i naturen. Den slo godt an vinteren 1940, og ble ifølge Wijk den nye "fysiske folkberedskapen". Feltsporten ble praktisert gjennom hele krigsperioden, men etter vinteren 1940 fikk den kraftig konkurranse fra en ny folkesport, nemlig de såkalte folke- og riksmarsjene.

Gang-arrangementer er et interessant innslag i 1930- og 40-årenes idrettsliv. I nabolandet Norge var det store gangstevner før krigen. Og under krigen prøvde nazistene seg med norske "riksmarsjer". I Sverige, og også i Finland, ble imidlertid dette enorme mobiliseringer av nasjonal vilje. Wijk refererer levende skildringer av folkemarsjene og framfor alt riksmarsj-landskampen mot Finland i 1941. Wijk gir besnærende opplysninger om deltakelsen her; i Sverige stilte 35 000 opp som frivillige lokal-arrangører. De kunne registrere et svimlende deltakertall; hhv 1 mill svensker var ute og gikk. De kunne imidlertid ikke måle seg mot Finland, som i pausen mellom sine to kriger mot Sovjet klarte å sende ut ufattelige 1,5 mill gående finner i landskamp mot Sverige et par uker i mai 1941.

Men utenom dette storarrangementet var det en rekke lokale og nasjonale marsjer, med deltakelse av dignitærer og kjendiser og aller mest; vanlige folk. Folk gikk og gikk. Folkemarsjene ble regnet som mindre slitsomme for sofa-svenskene, enn den mer krevende feltsporten. De fikk da også langt større oppslutning. Wijk kommer detaljert inn på følgene av dette; enorme inntekter til Gangforbundet, som hadde en leder som ble beskyldt for å la dette gå til hodet på seg, og fikk den lite tiltalende benevnelsen "Gång-Hitler" av den ikke ukjente presse mannen Torsten Tegnér, selv en ivrig gangforkjemper. Beskyldninger om useriøs regnskapsførsel fulgte også med de store inntektene. Men Lindé overlevde maktkampen og satt faktisk som sentral svensk idrettsleder helt fram til 1966.

For denne leseren er det naturlig å spørre: hvordan skal en tolke sånne fenomener (riksmarsjer m.m.) som både slo an i i Sverige og Finland, og altså i freds-Norge og i nazi-Norge? Er det bare bekräftelsen på "at idrotten står ovanför politiken" (for å sitere Nationalteatern), og at den kan brukes til alt, av alle?

Wijk diskuterer kroppskultur, folkehelse og mosjon/rekreasjon i kulturens, "folkbildningens" og "själens" tjeneste. Et stort tema som det ikke er plass til å behandle fullt og helt her, men det handler om krigsårenes ulike kampanjer for masseidrett, friluftsliv og folkehelse. Konkret ga dette seg utslag i prosjekter som "riksorientering for alle", "folkspänsten", "Riksskidan", "Allcycling" og andre folkelige breddeidrettskampanjer – store mosjonstiltak for hele befolkningen. Disse hadde en mer eller mindre klart uttalt motivering i beredskapssituasjonen, med orienteringen som den som "på ett utmärkt sätt tränade egenskaper som behövdes i ett militärt beredskapsläge". Mens gymnastikken ("folkspänsten") og særlig husmorgymnastikken lå nærmere den allmenne folkehelseeteningen. Wijk viser hvordan slike prosjekter også henger sammen med programmet for det svenske "folkhemmet" og dets visjoner for et sunnere, sterkere og mer rasjonelt menneske. Han kommer også inn på et endret og mer positivt forhold til idrett fra institusjoner og folkebevegelser som kirken, "folkbildningen", arbeiderbevegelsen, og også velkjente kulturpersonligheter – ti år etter Ivar Lo-Johanssons "Jag tvivlar på idrotten" (1931). Til og med Lo-Johansson selv begynte så smått å revurdere sitt eget syn på idretten.

I det hele tatt var året da Sverige for alvor ble merket av krig i nabolandene; 1940, året da masseidrettsinteressen eksploderte; 800 000 propagandamerker ble tatt, overlegent flest i riksmarsjene, men også et betydelig antall i orientering (90 000) og sykling (50 000). Slik ble et mønster satt for idretts- Sverige i krigsårene.

Wijk drøfter også, tro mot sin forskningsmodell, idrettens rolle i fostringen av ungdommen, og kommer inn på tilstandene på landets "dansbaner". Særlig havnet idretten som hyppig dansearrangør og med et selvpått ansvar for ungdommens fysiske fostring i skuddlinjen her. Det siste var et utslag av idrettens forsøk på å etablere seg på en større samfunnsarena. Wijk kommer med interessante refleksjoner om framveksten av ungdom som et samfunnstema på 1940-tallet, noe som også er interessant i et skandinavisk komparativt perspektiv, men for denne leseren flyter ikke dette kapitlet like godt inn i helheten som utgjør resten av Wijks bok.

Boken siste kapittel, før sammenfatning, handler nemlig om toppidrettens rolle i krigsårenes svenske idrettsliv. Wijk tar særlig for seg gullårene i svensk mellomdistanseløping, og det han kaller "skapandet av idoldyrkan kring Gunder Hägg". Wijk siterer generøst fra samtidens kilder, ikke for mye, men på en måte som illustrerer og levendegjør stemningen rundt dette svenske løper-vidunderet: "Det var som en psykos, det berättades om gamla gummor på landet, som inte hadde en aning om idrott, men som nu satt som förhäxade och lyssnade" (s.249).

Den svenske løperframgangen var markant og ga selvtilitt: "aldrig – ej ens i Finland – ha tio man i samma lopp löpt under 15 min på 5000 meter", kommenterte Idrottsbladet. Fra august 1940 begynte verdensrekordene å renne inn, og Wijk gjengir Idrottsbladets overskrift "Tänk om det hade varit olympiad i år! Ack ja!". Olympiske Leker ble som kjent ikke noe av verken i 1940 eller 1944, av forståelige grunner.

Etter dette ble Hägg erklært stadig mer "gudommelig". Fra å ha vært en av flere framgangsrike svenske løpere nærmet han seg "nationalidol"-status. En dom for brudd på amatørbestemmelsene (han hadde mottatt 350 ureglementerte kroner) og påfølgende utestenging på ni måneder kunne ikke forhindre en stadig voksende heltestatus, særlig da Hägg fortsatte der han slapp da han kom tilbake sommeren 1942. Wijks gjengir av Torsten Tegnér's beskrivelse av Häggs verdensrekordløp på 1 engelsk mile 1.juli 1942, og viser dermed også hva som har gått tapt i moderne idrettsmediautvikling; det innlevende, detaljerte, kunnskapsrike referatet, som fortalte mer enn mange moderne tv-overføringer gjør: "Ingen kom sig för att hissa, att fråga efter tid eller resultat och jämförelser, att röra sig. Vet ni vad förlamning är??" (s.268)

Häggs USA-turné midt under krigen, i 1943, etter en båtreise som tok 26 døgn(!), og som likevel frambrakte en Hägg i forbausende bra form, ble enda en stor suksess. Han vant alle løp han stilte opp i. Hjemme i Sverige hadde radioen formidlet triumftøget, og Hägg kom hjem som en enda større helt enn han hadde vært før. Han var "den svenska naturens son" med nesten overnaturlige personlige egenskaper. Han førte Sveriges navn ut i verden, ifølge svenske aviser, som plasserte ham på sine førstesider, midt i krigens mest opptrappede fase.

Behandlingen av Hägg som nasjonalidol er grundig på flere områder, men likevel noe mangelfull. Wijk fastslår at Hägg ble en nasjonalhelt, men han unngår å ta opp diskusjonen om hva som skjedde med Häggs heltestatus da han i 1946 ble diskvalifisert på livstid for brudd på amatørbestemmelsene. Var det i befolkningen forståelse for at amatørbestemmelsene var livsfjerne og altfor strenge? Hadde svenske helter lov til å bryte reglene under krigen? Eller var det kravet på "ordning og reda" som har bestemt Häggs ettermæle? Slik Wijk nå har behandlet stoffet, vil en leser uten stor forhåndskunnskap bli stående igjen og undre.

Når Wijk kort kommer inn på hvorfor Sverige hadde så bra resultater på idrettsbanen i 1940-årene, er han etter min mening litt for snill når det gjelder de relative fordelene svensk idrett hadde av å stå utenfor krigen. Den internasjonale konkurransen ble kraftig redusert, og effektene av krigen varte nok til OL i 1948, da Sverige håvet inn medaljer. De målbare tidene til de svenske løperne under krigen er det derimot ikke mulig å relativisere på samme

måte! De innebar en voldsom nivåheving på bred front i Sverige.

En gjennomgangstråd i Wijks gjennomgang av krigsårenes idrett er den ideologiske konsensus-tenkingen. Wijk drøfter inngående hvordan idretten som folkebevegelse skiller seg fra de tradisjonelle folkebevegelsene ved at konflikt- og endringsperspektivet er borte. I idretten handler det om samforstand, felles verdier og felles opplevelser. Og dermed også felles interesser. Det er interessant at noe av dette også påpekes i nyere norsk litteratur om perioden; hvordan idretten har vært omringet av en nesten ”evig konsensus” fra 1940-årene og utover.[1]

Dette temaet skriker etter internasjonal, i første omgang, nordisk komparasjon. I Skandinavia/Norden finnes det like mange ulike historiske løsninger på fenomenet idrett og 2.verdenskrig som det finnes land. Mens en i Danmark drev åpent samarbeid og kollaborasjon med tyskerne, drev en i Norge det motsatte; motstand og idrettsstreik, og i Sverige drev en på som før, med ”nøytral”, ikke-politisk idrett. Og i Finland hadde en sin spesielle krigshistorie. Et nærliggende spørsmål er hva den svenske ”ikke-politiske” holdningen innebar i en så ekstrem politisk situasjon som den 2.verdenskrig. Holdningen førte til at Gunder Hägg kunne løpe i Berlin i 1941 og at Sverige kunne delta i det såkalte Cortina-VM på ski samme år, med de følger for det skandinaviske idrettssamarbeidet som Leif Yttergren har belyst (2005).

Det kanskje mest interessante er jo at til tross for disse vidt forskjellige måtene idretten valgte å møte 2.verdenskrig på, er jo det interessante faktum at idretten i de skandinaviske landene kom ut av 2.verdenskrig kanskje mer like enn de hadde gått inn i krigen. I et internasjonalt perspektiv er det jo idrett som frivillig folkebevegelse organisert i klubber og foreninger, med en stor grad offentlig støtte, som særpreger den skandinaviske idretten i forhold til andre steder. Særlig idrettens offentlige status og den statlige støtten var det som falt på plass etter krigen, på påfallende lik måte, på tross av de ulike krigserfaringene. Og da er det kanskje en svakhet at forfatteren ikke har med andre skandinaviske referanser enn standardverkene ”Dansk idrætsliv” og ”Norsk idrettshistorie”, hhv ti og tjue år gamle?

Nå er det alltid urettferdig å etterlyse en annen bok enn den forfatteren har skrevet, men dette er altså en bok som inspirerer til egne refleksjoner utover det forfatteren forteller oss, og det er alltid en bra ting med en bok.

Det jeg særlig liker med denne boken er den grundige turen forfatteren tar oss med på gjennom det svenske idrettslivet under 2.verdenskrig. Solid empirisk forankret gir han et bilde av en tid som ventet på sin historie. Hans utlegninger om nasjonalt fellesskap er ikke like nyskapende, men like fullt på sin plass. På den annen side er boken kanskje litt for bundet av forfatterens egen teoretiske modell for studiet av idrett. Det mest interessante for denne leseren har tross alt vært å få vite hva som skjedde med idretten i Sverige. Som forfatteren selv sier: ”I virkligheten fanns det dock inga helt vattentäta skott mellan de olika kategorierna” (s.139). Det får meg til å tenke på Jens Arup Seips utsagn for det historiske byggverket som en historiker lager; riv stillaset når bygget er ferdig. Spørsmålet er om (firkantet) modelltenking er eneste måten å få fram endring på?

Dette er dog mindre innvendinger om en bra bok, som har et tiltalende omslag, bra mellomoverskrifter (”Finland går på knock”, ”Gjør ditt land en tjenst – håll dig själv i spänst”), noen få trykkfeil (en Carl Lindé dukker uanmeldt opp på s.86), men som altså først og fremst er god og informativ lesing. – Og så er det jo fint at noen i disse tider, når akademikere blir presset til å bruke tiden sin til å skrive engelskspråklige artikler i journaler som bare kolleger (og knapt nok de) leser, skriver bøker som dette.

[1] M.Goksøyr, *Idrettspolitik fra Rolf Hofmo til Hans B. Skaset*, i D.V.Hanstad og M.Goksøyr (red.): *Fred er ei det beste. Festskrift til Hans B Skaset 70 år*. Oslo 2005.

© **Matti Goksøyr 2006**

 Köp boken från Adlibris.se

 Kjøp boken fra Adlibris.se

 Køb bogen fra Adlibris.se

